

АДАПТИРАНЕ НА ПРЕВАНТИВНИ ПРОГРАМИ ЗА ЗАВИСИМОСТИ В КУЛТУРАЛЕН КОНТЕКСТ

Иван Попов

Медицински университет – Варна, Катедра „Социална медицина и управление на здравеопазването“

ADAPTATION AND ADDICTION PREVENTIVE PROGRAMS IN THE CULTURAL CONTEXT

Ivan Popov

Medical University of Varna, Department of Social Medicine and Health Management

Резюме. Крайната цел на адаптацията е да се постигнат тези промени, които са необходими, за да може програмата да се приложи успешно и ефективно в различна културална среда. Промените са само предпоставка за постигане на пригодност, защото ако те не са извършени по адекватен начин, това може да възпрепятства нейната ефективност. Както може да се допусне, превантивни интервенции, които са „културално нечувствителни“, трудно ще могат да ангажират участието на общността, което вероятно ще повлияе негативно на ефективността на програмата и постигането на положителни промени (Kumpfer et al., 2002).

Постигането на баланс между прецизност и промени в програмата е устойчив и динамичен процес, при който се реагира едновременно на необходимостта от придържане към оригиналния модел на програмата и нуждата от промени. Този баланс може да се регистрира обикновено след изпълнението на програмата, като не е задължително този процес да бъде стабилен и постоянен във времето. В дългосрочен план постигането на баланс между прецизност и промени може да допринесе за успешната адаптация и ефективност на програмата в контекста, в който се прилага.

Abstract. The ultimate goal of adaptation is to achieve those changes that are necessary for the program to be implemented successfully and effectively in a different cultural context. The changes are only a prerequisite for achieving suitability, because if they are not implemented adequately, this may interfere with its effectiveness. As can be assumed, preventive interventions that are “culturally insensitive” will find it difficult to engage community participation, which is likely to negatively affect the effectiveness of the program and the achievement of positive change (Kumpfer et al., 2002).

Achieving a balance between precision and program change is a sustainable and dynamic process that responds to both the need to adhere to the original program model and the need for change. This balance can usually be registered after the implementation of the program, and this process does not have to be stable and constant over time. In the long run, striking a balance between precision and change can contribute to the successful adaptation and effectiveness of the program in the context in which it is implemented.

Терминология и концепции

Едно от предизвикателствата пред успешното реализиране на програмите за превенция на злоупотребата с психоактивни вещества е извършването на промени при доказано ефективни програми, чрез което да се осигури тяхната приложимост в различен културален контекст. Тези модификации имат за цел успешното адаптиране на програмата към особеностите на целевата група и мястото, в което тя ще бъде приложена и оценена.

Адаптирането на програмата посредством комплексни промени е процес, чрез който трябва да се постигне нейната културална представителност, като този подход трябва да включва изграждането, изпълнението и оценяването на програмата.

Според Центъра за превенция на злоупотребата с психоактивни субстанции, САЩ, под програма се разбира интервенция или набор от интервенции, насочени към превенция на злоупотребата с психоактивни вещества, които обикновено са описани и дефинирани в наръчник и/или учебна програма. Съществува и термин научно-базирани програми, които се базират на определена теория.

Адаптиране на програмата – постигане на баланс между прецизност и промени

При изпълнението на програма за превенция в различен културален контекст съществуват два аспекта, които трябва да бъдат отчетени, за да се осигури приложимост и пригодност на програмата:

- прецизност на изпълнението – следване на насоките, разработени от авторите на програмата, т.е. степента на съответствие между насоките и тяхното действително прилагане в различен културален контекст.
- адаптиране на програмата – модификацията на програмата по начин, който да отговаря на нуждите и спецификите на целевата група.

Елементите и компонентите на програмата обикновено са посочени в ръководството за изпълнение, като авторите предоставят насоки за нейното прилагане, като описват инструментите за измерване на прецизността и коректното изпълнение на програмата.

Постигането на баланс между прецизност и промени в програмата е устойчив и динамичен процес, при който се реагира едновременно на необходимостта от придържане към оригиналния модел на програмата и нуждата от промени. Този баланс може да се регистрира обикновено след изпълнението на програмата, като не е задължително този процес да бъде стабилен и постоянен във времето. В дългосрочен план постигането на баланс между прецизност и промени може да допринесе за успешната адаптация и ефективност на програмата в контекста, в който се прилага.

Крайната цел на адаптацията е да се постигнат тези промени, които са необходими, за да може програмата да се приложи успешно и ефективно в различна културална среда. Промените са само предпоставка за постигане на пригодност, защото ако те не са извършени по адекватен начин, това може да възпрепятства нейната ефективност. Както може да се допусне, превантивни интервенции, които са „културално нечувствителни“, трудно ще могат да ангажират участието на общността, което вероятно ще повлияе негативно на ефективността на програмата и постигането на положителни промени (Kumpfer et al., 2002).

Адаптиране чрез промени

Адаптиране на програмата е преднамерено или случайно модифициране, посредством някои от следните действия:

1. премахване или добавяне на нови компоненти към програмата;
2. модификация на компоненти, които са част от програмата;
3. промени в начина на администриране и изпълнение на програмните компоненти, които са описани в насоките на програмата;
4. културални и други модификации, предизвикани от нуждите и обстоятелствата, които са специфични за мястото на изпълнението на програмата.

Както се вижда, основна характеристика на процеса на адаптация е промяната, която не е еднократен акт, а процес, съпровождащ нейното планиране, управление, изпълнение и оценяване.

Обикновено преднамерената модификация е предварително планиран процес, но е възможно да се получи и непланирана адаптация, която от своя страна да е повърхностна или значителна, предизвиквайки промени, които работещите в програмата предварително не са очаквали.

Видове и форми на адаптация

Адаптация, която се ръководи от адекватна концептуална рамка, ще допринесе за избягване на евентуална непригодност на програмата. Някои от основните области, които могат да ръководят процеса на адаптация, включват:

- *Когнитивни характеристики - език, етап на развитие;*
- *Социо-демографски и културални характеристики като пол, възраст, етническа и религиозна принадлежност;*
- *Фактори на средата – материални условия, междуличностни и групови взаимоотношения (социални взаимодействия).*

Когнитивна адаптация е необходима тогава, когато за целевата група съдържанието на програмата е неясно, което може да доведе до нейното неразбиране (Castro *et al.*, 2001). Преводът от един на друг език е един от най-разпространените видове на адаптация при някои програми за превенция. Постигането на културална еквивалентност в превода води до необходимостта и от други промени – елиминиране на източници и компоненти, които могат да доведат до културален конфликт, а оттам и непригодност на програмата (Geisinger, 1994; Gonzalez *et al.*, 1995).

Социо-демографската адаптация включва модификации на тези дейности и компоненти на програмата, които е възможно да доведат до конфликт с ценностите или традициите на културалната група, която е целева група на интервенциите (Castro *et al.*, 2001). Например индивидуалистичният подход към развиването на асертивност, който учи младите хора да изразяват открито своите желания и/или несъгласие,

могат да противоречат на културалните норми в традиционните общности, за които е неприемливо детето да поставя под съмнение авторитета на възрастния човек (Dana, 1998; Kumpfer *et al.*, 2002). Такива по-дълбоки културални контексти трябва да се вземат предвид, когато се извършват културално значими промени (Skaff *et al.*, 2002).

При факторите на средата трябва да се отчитат фактори като властова дистанция, ролята на младите хора в общността, неформалните начини и закони при общуване на младите и по-възрастните членове на общността и др. Например в колективистични общности, където груповата кохезия е важна и разширеното семейство е основната социална единица, интегрирането на неформалните лидери на общността и членовете на семейството в програмата ще допринесе за нейното възприемане като легитимна, надеждна и отговаряща на нуждите на общността.

Форми на адаптация

Двете основни форми на адаптация включват:

- промяна в съдържанието на програмата
- промяна в начина на изпълнение на програмата.

Промени в съдържанието може да бъдат необходими, ако потребителите искат добавянето на програмни компоненти или дейности, които ги няма в оригиналната програма. Това ново съдържание може да бъде постигнато чрез създаване на отделен наръчник с насоки или разработването на допълнителен модул, например за справяне с потенциални културални конфликти.

Начинът на изпълнение се отнася до използването на оригиналното програмно съдържание, но приложено с някои промени:

- профил на изпълнителите – напр. здравен медиатор вместо лекар
- начин на предоставяне на интервенциите – онлайн базирани вместо в училище
- сетинг/местоположение—църква или общност вместо училище

Промените в начина на изпълнение са една от важните форми на адаптация, която може да направи програмата приложима в различен контекст.

Културална адаптация на програмата сред малцинствени общности

Културалната адаптация е важен инструмент за постигането на пригодност на програмата, когато целева група са малцинствени общности и групи – етнически малцинства, мигранти, бежанци и др. В тези случаи при културалната адаптация на програмата трябва да се идентифицират, анализират и интегрират ценностите, вярванията, нормите, начинът на живот и други важни характеристики на културалната група (Resnikow *et al.*, 2000). Ефективната културална адаптация включва разбирането на културалните нюанси (Castro, 1998), като тези, които разработват, адаптират и

изпълняват програмата, е необходимо да разполагат с културална компетентност (Skaff *et al.*, 2002).

Акултурацията, асимилацията и културалната промяна са значими проблеми сред имигрантите и културалните малцинства, където загубата на традиционни културални практики и подкрепата на семейството може да компрометира устойчивостта, проявена от някои групи, които не са преминали през процеса на акултурация (Alderate *et al.*, 2000; Martinez *et al.*, 2003).

Програми с дейности, които не кореспондират със спецификите на малцинствените общности, са културално непригодни и може да се нуждаят от допълнителна адаптация. Най-често източниците на несъответствие произхождат от:

- Характеристиките на целевата група
- Екипната програма
- Административни и общностни фактори

В случай, че подобни източници на несъответствие съществуват, те трябва да се решат чрез стратегически план за програмна адаптация, който да предхожда изпълнението на програмата.

Таблица 1 представя разликите между група, използвана за валидиране на превантивната програма, и настоящата група потребители, където непригодността и „ефектът на несъответствието“ биха застрашили ефикасността на програмата, въпреки прецизността при нейното изпълнение.

Таблицата показва как значителните разлики между групата за валидиране и текущата потребителска група могат да доведат до ефект на несъответствието. Освен адаптирането, което е фокусирано основно върху расата или етническата принадлежност, непригодността и несъответствието могат да включват и различни фактори на средата. Например програма за превенция, разработена и валидирана сред градско население от средната класа, може да не е подходяща и уместна за прилагане сред младежи от ромски произход, тъй като не адресира значими фактори, които оказват влияние върху тази специфична група млади хора. Такива фактори могат да са: ограничените възможности за личностно и професионално развитие в бедна селска общност, стресовите фактори, задълженията и зависимостите при традиционните роднински връзки, конфликтите, свързани с акултурацията и различията между градската и селската култура (Wilson & Peterson, 2000).

За да бъде превенцията адекватна на нуждите на етнически малцинства и общности, необходимо е към съществуващите модели и концепции да се добавят насоки и теми, касаещи културалните променливи и културалната адаптация (Castro & Hernandez-Alarcon, 2002). Културалните променливи включват: език, вярвания, ценности, норми и др. Тези нови модели и тяхното оценяване могат да бъдат важен източник на информация при разработването на превантивни програми и интервенции сред специфични общности и групи.

Таблица 1.

Източник на несъответствие	Група за валидиране на програмата	Текуща потребителска група	Актуален или потенциален ефект от несъответствието
Групови характеристики Език	английски	български	Потребителите не могат да разберат съдържанието на програмата: основен проблем при адаптацията
Етническа принадлежност	мнозинствена	етническо малцинство (напр. роми)	Конфликт относно вярвания, ценности и норми: съпротива
Социо-икономически статус	средна класа	нисък статус	Ограничени социални източници и ресурси, различен житейски опит
Среда: град-село	град	селски район (ромски махали)	Бариери, свързани с логистиката, достъпността и средата, възпрепятстващи участието в програмата
Рискови фактори – брой и тежест	слаба и умерена тежест	много и тежки фактори	Незначителен ефект върху различните и неблагоприятни фактори
Стабилност на семейството	стабилна семейна система	нестабилна семейна система	Ограничено участие в програмата
Екип на програмата Вид	със заплащане	непълен работен ден	Ограничени или различни от необходимите умения за изпълнение на програмата
Културална компетентност на екипа	екип с културална компетентност (КК)	екип с културална компетентност (КК)	Екип с умения да идентифицира културалните несъответствия
Културална компетентност на екипа	екип без КК	екип без КК	Ограничени умения относно работата с културални малцинства
Административни/общностни фактори Консултиране с общността	Консултиране с общността относно дизайн и администриране	Липса на диалог и консултиране	Съпротива и незаинтересованост към участие в програмата
Готовност на общността	Умерена готовност	Слаба готовност	Липса на необходимата инфраструктура и организация за ефективно изпълнение на програмата

След провеждане на качествено проучване с етнографски методи сред ромската общност на гр. Варна изследователите разработват хибридна програма за превенция на наркомании, която интегрира необходимостта от прецизност с нуждата от културална пригодност и приложимост. В този модел доказано ефективните компоненти служат като основа на адаптираната програма, към която са интегрирани и специфичните характеристики и нужди на целевата група, което допринесе за усъвършенстването на основните компоненти и развиването на нови такива (Попов, И. Управление на програми за превенция на наркомании, основани на културалните особености на общността. Дис. Варна. 2019).

Възможно ли е да се създадат релевантни програми за превенция за всички видове култури и субкултури и това ще премахне ли необходимостта от създаването на хибридни модели? Отговорът е по-скоро негативен, защото културите не са статични образувания, а се променят с времето, което изисква гъвкаво адаптиране на превантивните подходи. Така може да се редуцира вероятността от непригодност, а хибридните програми ще отговарят на реалните нужди на целевите групи.

Използвани източници:

1. Попов, И. Управление на програми за превенция на наркомании, основани на културалните особености на общността. Дис. Варна. 2019
2. Alderate, E., Vega, W. A., Kolody, B., & Aguilar-Gaxiola, S. (2000). Lifetime prevalence of and risk factors for psychiatric disorders among Mexican migrant farmworkers in California. *American Journal of Public Health, 90*, 608–614.
3. Backer, T. E. (2001). *Finding the Balance—Program Fidelity and Adaptation in Substance Abuse Prevention: A State-of-the Art Review*. Center for Substance Abuse Prevention, Rockville, MD.
4. Castro, F. G. (1998). Cultural competence training in clinical psychology: Assessment, clinical intervention, and research. In A. S. Bellack & M. Hersen (eds.), *Comprehensive Clinical Psychology: Sociocultural and Individual Differences, Vol. 10*, Pergamon, Oxford, pp. 127–140.
5. Castro, F. G., & Hernandez-Aaron, E. (2002). Integrating cultural variables into drug abuse prevention and treatment with racial/ethnic minorities. *Journal of Drug Issues, 32*, 783–810.
6. Castro, F. G., Rawson, R., & Obert, J. (2001). Cultural and treatment issues in the adaptation of the Matrix model for implementation in Mexico. In *Paper Presented at the Centros de Integracion Juvenil Conference on Drug Abuse Treatment*, Mexico City, Mexico, Dec. 6–7, 2001.
7. Dana, R. H. (1998). *Understanding Cultural Identity in Intervention and Assessment*, Sage, Thousand Oaks, CA.
8. Domitrovich, C. E., & Greenberg, M. T. (2000). The study of implementation: Current findings from effective programs that prevent mental disorder in school-aged children. *Journal of Educational and Psychological Consultation, 11*(2).
9. Flores, E. T., Castro, F. G., & Fernandez-Equer, M. (1995). Social theory, social action, and intervention research: Implications for cancer prevention among Latinos. *Journal of the National Cancer Institute Monographs, 18*.
10. Geisinger, K. F. (1994). Cross-cultural normative assessment translation and adaptation issues influencing the normative interpretation of assessment instruments. *Psychological Assessment, 6*.
11. Gonzalez, V. M., Stewart, A., Ritter, P. L., & Lorig, K. (1995). Translation and validation of arthritis outcome measures into Spanish. *Arthritis and Rheumatism, 38*.
12. Kumpfer, K. L., Alvarado, R., Smith, P., & Bellamy, N. (2002). Cultural sensitivity and adaptation in family-based prevention interventions. *Prevention Science, 3*.
13. Martinez, C. R., Jr., Eddy, J. M., & DeGarmo, D. S. (2003). Preventing substance use among Latino youth. In W. J. Bukowski & Z. Sloboda (eds.), *Handbook of Drug Abuse Prevention: Theory, Science, and Practice*, Kluwer Academic/Plenum, New York.
14. Martinez, C. R., Jr., & Urbana, C. X. (2001). Development of a culturally specified parent training intervention for Latino families. *Paper Presented at the Invited Symposium Presented at the Third Conference on Minority Issues in Prevention: Weaving Culture into Prevention Interventions*, Arizona State University, Tempe, AZ, November, 2001.
15. Minkler, M., & Wallerstein, N. (2003a). *Community-Based Participatory Research for Health*, Jossey-Bass, San Francisco, CA.

27. Minkler, M., & Wallerstein, N. (2003b). Improving health through community organization and community building. In M.
28. Minkler & N. Wallerstein (eds.), *Community-Based Research for Health*, Jossey-Bass, San Francisco, CA,
29. National Alliance for Hispanic Health (2001). Quality health services for Hispanics: The cultural competency component, DHHS Publication. Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Rockville, MD.
30. Rawson, R. A., Marinelli-Casey, P., & Ling, W. (2002). Dancing with strangers: Will U.S. substance abuse practice and research organizations build mutually productive relationships? *Addictive Behaviors*, 27, 941–949.
31. Resnikow, K., Soler, R., Braithwait, R. L., Ahluwalia, J. S., & Butler, J. (2000). Cultural sensitivity in substance abuse prevention. *Journal of Community Psychology*, 28.
32. Ringwalt, C. L., Vincus, A., Ennett, S., Johnson, R., & Rohrbach, L. A. (2004). Reasons for teachers' adaptation of substance use prevention curricula in schools with non-White student populations. *Prevention Science*, 5.
33. Schinke, S., Brounstein, P., & Gardner, S. (2002). Science-based prevention programs and principles, 2002, DHHS Pub No. (SMA)
34. 03-3764, Center for Substance Abuse Prevention, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Rockville, MD.
35. Skaff, M. M., Chesla, C. A., Mycude, V. D., & Fisher, L. (2002). Lessons in cultural competence: Adapting research methodology for Latino participants. *Journal of Community Psychology*, 30.
36. Szapocznik, J., & Coatsworth, J. D. (1999). An ecodevelopmental framework for organizing the influences on drug abuse: A developmental model of risk and protection. In M. Glanz & C. Hartel (eds.), *Drug Abuse: Origins and Interventions*, American Psychological Association, Washington, DC.
37. Wilson, S. M., & Peterson, G. W. (2000). Growing up in Appalachia: Ecological influences on adolescent development. In R. Montemayor, G. R. Adams, & T. P. Gullota (eds.), *Adolescent Diversity in Ethnic, Economic, and Cultural Contexts*, Sage, Thousand Oaks, CA, pp. 75–109
38. 44.